

УДК 94:[347.626.2:929:32-05](438)“16”
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2025.26.4977>

ШЛЮБНА УГОДА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ІНСТРУМЕНТ: ІНТЕРЦИЗА ЯНА МИКОЛАЯ ДАНИЛОВИЧА ТА ПОДРУЖЖЯ ОПАЛІНСЬКИХ 1625 РОКУ

Марина ВЛАСІЮК

Львівський національний університет імені Івана Франка
катедра давньої історії України та спеціальних галузей історичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: vlamaruna@gmail.com
ORCID ID: 0009-0009-1122-4724

Шлюбні інтерцизи як правовий документ ранньомодерного часу відігравали вирішальну роль у соціальній, майновій та політичній стратегії шляхетських і магнатських родів Речі Посполитої. Досліджуваний приклад – шлюбна угода між Яном Миколаєм Даниловичем і Ельжбетою Опалінською (1625 р.) – ілюструє складну мережу правових, фінансових та родинних домовленостей, у центрі яких стояли збереження родинного майна, гарантування соціального статусу та баланс інтересів сторін. Документ укладено за участі високопоставлених представників духовенства й уряду, серед яких були Геронім Целецький, Ахачій Гроховський, Вацлав Лещинський, Станіслав Гроховський та Стефан Доброгост Гжибовський. Їхня присутність не лише підкреслює суспільну вагу події, але й засвідчує політичний підтекст шлюбного союзу. Інтерциза чітко регулювала матеріальні зобов'язання. Придане Ельжбети становило 80 тисяч злотих, з яких 50 тисяч надала мати – Анна Пілецька, а 30 тисяч – батько Лукаш Опалінський. Наречений додатково зобов'язався надати 20 тисяч злотих привінку. Сума в 100 тисяч була записана не на майно чоловіка, як це було звично, а на маєтки Анни Пілецької у Переворському повіті. Окремий інтерес становить юридичне оформлення: запис застави мав бути внесений до актових книг, діяти щорічно з правом поновлення, і супроводжуватись штрафними санкціями у разі порушення умов. Наречений був позбавлений доступу до приданого, а інтерциза визначала окрему власність жінки як юридично незалежну. Укладення інтерцизи засвідчує не лише особисту та родинну турботу, але й прагнення жінки й її роду до збереження контролю над майном та гарантування майбутнього. Угода 1625 р. постає як цінне джерело з історії права, економіки, гендерних відносин і ментальності шляхетського стану в Речі Посполитій.

Ключові слова: шлюбна інтерциза, Річ Посполита, посаг, віно, Даниловичі, Опалінські, XVII століття, родинне майно, магнатерія.

Шлюбні угоди були важливою частиною правової та соціальної культури Речі Посполитої, особливо в середовищі шляхти й магнатерії, де матримоніальний інститут мав виразно стратегічний характер. Вони не лише регулювали матеріальні умови союзу, а й виконували роль своєрідного договору між родами, що забезпечував спадковість, збереження маєтків і соціального статусу, а подекуди й укріплення політичних зв'язків. У цьому контексті шлюбна інтерциза постає не як другорядний супровід до шлюбного обряду, а як ключовий елемент родинної політики, що фіксував баланс інтересів обох сторін¹.

Вивчення матримоніальних угод відкриває цінні перспективи для розуміння щоденних практик ранньомодерного суспільства, зокрема у сфері майнових відносин, родових стратегій та уявлень про гендерні ролі. Вони є надзвичайно багатим джерелом, яке дозволяє не лише реконструювати юридичні механізми шлюбного регулювання, а й простежити, як соціальні, економічні та моральні норми втілювалися в конкретних життєвих ситуаціях². Саме тому шлюбні угоди становлять не лише інтерес для джерелознавства, а й слугують точкою входу до ширших досліджень родинного, соціального й політичного життя Речі Посполитої³.

* * *

17 березня 1625 р. у Варшаві був укладений шлюбний договір, який регламентував майбутнє одруження холмського підстоля Яна Миколая Даниловича та Ельжбети Опалінської, доньки коронного надвірного маршалка⁴. Інтерцизу підписали, з одної сторони, сам наречений, з іншої – батько і матір

¹ Про правові аспекти укладення шлюбних угод див.: Władysław Abraham, *Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskiem*. (Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1925); Władysław Leopold Jaworski, *Prawo cywilne na ziemiach polskich*, t. 1: *Prawo małżeńskie osobowe i majątkowe*. (Warszawa, Kraków: Księgarnia J. Czerneckiego, 1919).

² Про значення шлюбних контрактів для вивчення родинних відносин (насамперед у шляхетському середовищі) див.: Наталя Старченко, *Українські світи Речі Посполитої*. (Київ: Laugus, 2021), 271; Ірина Ворончук, *Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники*. (Київ, 2012), 42.

³ Методику вивчення шлюбних угод та новітню польську історіографію див.: Karol Łopatecki, “Intercyza zawarta między Janem Klemensem Branickim a Katarzyną Barbarą Radziwiłłówną jako przykład realizacji strategii rodzinnych magnaterii (1720 r.)”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, No.38, (2016): 31–54.

⁴ Передшлюбні договори коронного підчашого Даниловича Миколая з Зебжидовським Каспром, Опалінським Лукою, Немоєвською Софією та ін., 1617–1675, Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАУЛ), ф. 181 (Лянкоронські), оп. 2, спр. 207, арк. 8–10 зв. Див. *документ*.

нареченої, а умови угоди були укладені за участі п'ятьох високопоставлених духовних і світських осіб, які відіграли роль посередників між обома сторонами.

Сторони шлюбної угоди. Першим інтерцизу своїм підписом завірив батько нареченої – Лукаш з Бніна Опалінський, вельможа з великопольського роду (герба Лодзя). Він народився в 1581 р. у Радлині⁵, а в публічно-політичному житті Речі Посполитої дебютував у 1600 р. як посол на сейм від Познанського воєводства⁶. У 1620 р. був призначений коронним надвірним маршалком⁷, саме у такій якості, супроводжуючи монарха, Лукаш 15 листопада того ж року рятував короля Сигізмунда III під час замаху, особисто знешкодивши нападника⁸ (однак, попри проявлену відданість, не отримав відразу нагороди чи підвищення). У 1630 р. Опалінський був номінований на посаду коронного великого маршалка, яку обіймав упродовж двадцять років, а згодом, у 1650 р., став равським воєводою⁹. Водночас у різний час був сремським, кольським, лосицьким, одолянувським, кам'янським, уйсько-пільським, лежайським, грубешівським та vareцьким старостою¹⁰.

Лукаш був тісно пов'язаний з Томашем Замоїським, майбутнім коронним канцлером, про що свідчить неформальне листування між ними. Зокрема, Опалінський запрошував його на весілля доньки, у листі від 21 вересня 1625 р. звертався до Томаша як до швагра та просив привезти дичину з особистого звіринця¹¹. Спорідненість і близькі відносини, вочевидь, склалися через Анну Пілецьку, дружину Л. Опалінського, чий другий чоловік Кшиштоф Костка був родичем Замоїських.

Другий підпис під інтерцизу належав саме Анні Пілецькій (* 1572 † після 1630), останній представниці відомого шляхетського роду, її батьками були Ян Пілецький та Ельжбета Гербурт. У 1582 р. вона вийшла заміж за Яна зі Штемберга Костку¹², який, хоч і помер за три місяці, але встиг посприяти розвитку міста Соколов, що входило до посагу Анни. Другим її чоловіком став Кшиштоф Костка, з яким вона мала п'ятьох дітей; шлюб тривав до 1602 р., коли Костка трагічно загинув¹³. У 1606 р. вона вийшла втретє заміж за Лукаша Опалінського¹⁴. У цьому союзі народилося троє дітей: син Адам (помер у трирічному віці) і доньки Ельжбета та Констанція.

Родинні зв'язки Пілецької сягали домів Острозьких, Замоїських і навіть Ягеллонів (прабабка її прадіда по батьківській лінії була дружиною короля Владислав Ягайла), що забезпечувало їй особливе становище у річпосполитському соціумі. Про значну роль Анни у родинному житті свідчить її активна участь і в укладенні шлюбного договору 1625 р., і в його затвердженні: згідно із записом у Коронній Метриці, Л. Опалінський з'явився до королівської канцелярії “в асистенції дружини”¹⁵.

Третім шлюбну інтерцизу підписав Ян Миколай з Журова Данилович – коронний магнат українського походження, політичний і державний діяч Речі Посполитої, найстарший син коронного підскарбія Миколая Даниловича. В 1617 р. він став холмським старостою, з 1620 р. – коронним підстолиєм, а з 1627 р. – коронним надвірним підскарбієм¹⁶. Завдяки спадку та фінансовим позикам королю, Ян Миколай здобув значний вплив і багатство. У 1632 р., перед смертю Сигізмунда III, він отримав посаду коронного великого підскарбія¹⁷. Спершу як посол, згодом як сенатор, Ян Миколай брав участь

⁵ Księga rodzinna Opalińskich spiswana przez kilku Opalińskich, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Gabinet Rękopisów, sygn. 47, 11.

⁶ Władysław Czapliński, “Opaliński Łukasz z Bnina h. Łodzia”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. Emanuel Rostworowski, t. 24. (Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979), 91.

⁷ Krzysztof Chłapowski i in., *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku*. (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, POLSOFT, 1992), 89.

⁸ Piotr Lewandowski, *Zabić króla! Zamach Michała Piekarskiego na Zygmunta III Wazę*. (Warszawa: Agencja Wydawnicza Egros, 2012), 27–37.

⁹ Krzysztof Chłapowski i in., *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku*. (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, POLSOFT, 1992), 80.

¹⁰ Władysław Czapliński, “Opaliński Łukasz z Bnina h. Łodzia”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. Emanuel Rostworowski, t. 24. (Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979), 92.

¹¹ Listy do Tomasza Zamoyskiego od różnych osób, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zesp. Archiwum Zamoyskich, sygn. 735, s. 70.

¹² Adam Boniecki i Artur Reiski, *Herbarz polski*, t. 11. (Warszawa: Skład główny Gebethner i Wolff, 1907), 353.

¹³ Jerzy Antoni Kostka, *Kostkowie herbu Dąbrowa*. (Koszalin: Z.P. POLIMER, 2010), 110.

¹⁴ Włodzimierz Dworzaczek, *Genealogia: Tablice*. (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959), 113.

¹⁵ Regestrum sextum privilegiorum et resignationum cancellariae S.R.M. maioris ad relationem Venceslai a Leszno Leszcinski R.P. supremi cancellarii, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zesp. Metryka Koronna, t. 172, s. 736–737.

¹⁶ Henryk Gmiterek, Ryszard Szczygieł, *Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku*. (Kórnik: POLSOFT, 1992), 89.

¹⁷ Krzysztof Chłapowski i in., *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku*. (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, POLSOFT, 1992), 125.

у двадцяти сеймах¹⁸. Посідав ряд староств, окрім Холмського, також Перемишльське, Самбірське, Долинське та інші¹⁹.

Особисте життя Даниловича склалось непросто. Перший шлюб з Ельжбетою Опалінською, хоч і вигідний фінансово, був бездітним і завершився розлученням у 1632 р. через конфлікти між подружжям і з тестем та чутки про непристойну поведінку Яна Миколая²⁰. Ельжбета померла наступного року, проте другий шлюб із Зофією Тенчинською також не подарував нащадків. На 1654 р. вартість лише рухомого майна Даниловича оцінювалась в 487 тисяч злотих²¹, що свідчило про нього як про одного з найбагатших вельмож Речі Посполитої.

Посередники при укладенні інтерцизи. На початку шлюбної угоди однозначно вказано, що її “умови і пункти згідно приговорили за посередництвом” двох духовних ієрархів – плоцького єпископа Гієроніма Целецького і перемишльського єпископа Ахація Гроховського, та трьох світських урядників – коронного великого канцлера Вацлава Лещинського, варшавського старости Стефана Доброгоста Гжибовського, секретаря і найвищого писаря королівського скарбу Станіслава Гроховського.

Серед осіб, які готували інтерцизу, першим згаданий Г. Целецький – римо-католицький єпископ і представник шляхетського роду Целецьких герба Заремба. Народився він у 1563 р. в родині Бартоломія²². Свою кар’єру Гієронім розпочав як королівський секретар при дворі Сигізмунда III. У 1611 р. став регентом малої канцелярії, а 1614 р. – коронним великим референдарієм²³. Виконував дипломатичні місії до Італії та Відня, був помічником королеви Констанції. Попри протекцію при королівському дворі, через інтриги не зміг здобути посаду коронного підканцлера²⁴. У 1624 р. був призначений плоцьким єпископом. Помер у 1627 р.²⁵

Наступним посередником поіменований А. Гроховський – державний і релігійний діяч Речі Посполитої, представник родини Гроховських (герба Юноша). Освіту він здобував у Падуанському університеті, де опанував іноземні мови. У 1608 р. став королівським секретарем і гнєзненським кантором, пізніше – каноніком у Перемишльському й Краківському соборах, а з 1618 р. перемишльським кантором. У 1621 р. Ахацій успішно домовився з папою про фінансову підтримку для Речі Посполитої, за що був нагороджений званням апостольського протонотарія. У 1624 р. він отримав єпископський сан і очолив Перемишльську кафедру. З 1627 р. Гроховський керував Луцькою єпархією, провів два синоди та виступив проти православних вимог релігійної свободи. Помер у 1633 р. та похований у родинній гробниці в Перемишлі²⁶.

Присутність серед посередників двох єпископів не є випадковим, адже одруження сприймалось тодішніми людьми як освячене Церквою таїнство, що вимагало дотримання численних формальностей за участі духовенства. Тож участь у підготовці шлюбного договору духовних осіб виглядало цілком доречним, а запрошення найвищих церковних ієрархів підкреслювало високий суспільний статус родин-укладачів. Очевидно інтереси нареченого представляв А. Гроховський, а нареченої – Г. Целецький. Відомо, що останній підтримував дружні стосунки з Л. Опалінським²⁷ і сприяв йому, зокрема в 1622 р. домігся надання Лукашу Кольського староства²⁸. Це вказує про тісну співпрацю, а також про можливу неформальну “опіку” старшого Г. Целецького над молодшим Л. Опалінським.

¹⁸ Jan Serejka, *Rozprawy z dziejów XVI i XVII wieku*. (Poznań: PASSAT, 2003), 282.

¹⁹ Kazimierz Przyboś, *Urzednicy wojewodztwa ruskiego XIV–XVIII wieku*. (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987), 323.

²⁰ Dom Łodziów. Starożytność i Genealogia Panów z Bnina Opalińskich. Poł. XVIII w., Львівська національна наукова бібліотека ім. Василя Стефаника НАН України, ф. 4 (Баворовські), оп. 1, спр. 77, с. 34.

²¹ Олександр Целуйко, “Великий коронний підскарбій Ян Миколай Данилович: портрет на тлі епохи”, *Студії з архівної справи та документознавства*, No.10, (2003): 177–184.

²² Artur Karol Zaremba Cielecki, *Monografia rodziny Zarembów na Cielczy Cieleckich*. (Kraków: 1930), genealogia.

²³ Ibidem, 11.

²⁴ Edward Opaliński, “Dyskusja wokół książki Waltera Leitscha «Das Leben am Hof König Sigismunds III von Polen»”, *Kwartalnik Historyczny*, No.118, (2011): 720.

²⁵ Waldemar Graczyk, *Stanisław Lubieński: pasterz, polityk i pisarz 1574–1640*. (Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów, 2005), 5.

²⁶ Adam Przyboś, “Grochowski Achacy h. Junosza”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. Kazimierz Lepszy, t. 8. (Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1959–1960), 592–593.

²⁷ Edward Opaliński, *Kultura polityczna szlachty polskiej w latach 1587–1652: system parlamentarny a społeczeństwo obywatelskie*. (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1995), 270.

²⁸ Edward Opaliński, “Walter Leitsch, Das Leben am Hof König Sigismunds III. von Polen”, *Kwartalnik Historyczny*, No.121, (2014): 210–211.

Серед учасників укладення шлюбної угоди третім (і першим серед світських осіб) названий В. Лещинський – представник роду Лещинських (герба Венява), син сремського каштеляна Рафала. Народжений у 1576 р.²⁹ і вихований у кальвіністській родині, Вацлав у 1601 р. перейшов на католицизм, що викликало осуд чеських братів, однак спростило його кар’єрне зростання. З 1603 р. обіймав посаду королівського секретаря, послував на сейми, згодом став каліським каштеляном (у 1616–1618 р.) і воєводою (у 1618–1620 рр.), коронним підканцлером (з 1620 р.) і великим канцлером (з 1625 р.) та великопольським генеральним старостою (з 1628 р.)³⁰. Помер у 1628 р.

Участь В. Лещинського у матримоніальній акції між Опалінськими та Даниловичем мала політичний та особистий контекст. З 20 січня по 3 березня 1625 р. у Варшаві проходив сейм, під час якого посередники мали змогу обговорити умови шлюбного союзу³¹. А недавнє призначення великим канцлером (номінований 28 лютого) посилило вплив В. Лещинського, що сприяло його союзнику Л. Опалінському, який прагнув вигідного шлюбу для доньки.

Передостаннім серед укладачів угоди вказаний Станіслав Гроховський, королівський секретар і скарбовий писар, представник роду герба Юноша і старший брат А. Гроховського, також духовна особа. Навчався Станіслав у Краківській академії, посідав церковні уряди, в 1609 р. став королівським секретарем, а близько 1620 р. обійняв посаду великого писаря Коронного скарбу з утриманням у розмірі 600 злотих³². У 1634 р. призначений львівським архієпископом³³, водночас займався також торгівлею (воли, збіжжя, солонина). Після його смерті у 1645 р. через борги тіло було затримано кредиторами й поховане в Перемишлі лише після сплати заборгованостей братами³⁴. Участь С. Гроховського у підготовці шлюбної інтерцизи напевно зумовила попередня служба під керівництвом батька нареченого – Миколая Даниловича: імовірно, Гроховський представляв інтереси його сина, а завдяки своєму секретарському та писарському досвіду міг долучитися до безпосереднього написання документу.

Останнім з-поміж посередників записаний С. Д. Гжибовський, народжений близько 1580 р. у родині гербу Прус II. Після навчання за кордоном, почав кар’єру як королівський стольник і дворянин (у 1613 р.), у 1620 р. став варшавським підкоморієм, а з 1623 р. – старостою³⁵. Згодом у 1633 р. номінований люблінським каштеляном, як сенатор виступав за зміцнення війська та поліпшення логістики. Виконував дипломатичні функції, зокрема в 1629 р. Стефан їздив з місією до курфюрста Бранденбурга, в якого безуспішно шукав фінансової допомоги для війни зі Швецією³⁶. У 1635 р. генеральний сеймик Мазовецького воєводства призначив його головним комісаром над збирачами податків³⁷. Помер між 1644 і 1648 рр. Участь варшавського старости в укладенні інтерцизи ймовірно не обмежувалась суто роллю медіатора: можливо написання угоди відбулося в його резиденції на Краківському передмісті у Варшаві, а як зверхник над місцевою гродською канцелярією він міг надати юридичну підтримку для завірення документу.

Час і місце укладення шлюбу. Одним із ключових пунктів угоди було призначення дати весілля – найближча неділя перед святом Святого Архангела Михаїла³⁸, тобто 28 вересня 1625 р. Таке рішення прийняли виключно батьки нареченої, що почасти демонструє односторонній характер домовленостей і перевагу в їх ухваленні Опалінських. Невизначеність місця проведення весілля також могло свідчити про відсутність належного обговорення та згоди всіх учасників.

²⁹ Samuel Twardowski, *Pałac Leszczyński*, oprac. Roman Krzywy, wyd. 2. (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, 2021), 91.

³⁰ Krzysztof Chłapowski i in., *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku*. (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, POLSOFT, 1992), 180.

³¹ Anna Filipczak-Kocur, “Chronologia sejmów z lat 1621–1632”, [w:] *Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1793)*, red. Dariusz Kupisz. (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2021), 118.

³² Marian Rechowicz, “Grochowski Stanisław h. Junosza”, *Polski Słownik Biograficzny*, red. Kazimierz Lepszy. (Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1959–1960), t. 8, 599.

³³ Jan Bobrowicz, *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego* (Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Hærtela, 1839), t. 4, 282.

³⁴ Władysław Łoziński, *Prawem i lewem: obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku*, t. 2. (Lwow: Nakładem Księgarni H. Altenberga, 1904), 24.

³⁵ Adam Przyboś, “Grzybowski Stefan Dobrogost h. Prus II”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. Kazimierz Lepszy. (Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1960–1961), t. 9, 111.

³⁶ Jolanta Choińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*. (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1995), 111.

³⁷ Adam Przyboś, “Grzybowski Stefan Dobrogost h. Prus II”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. Kazimierz Lepszy. (Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1960–1961), t. 9, 111.

³⁸ Передшлюбні договори коронного підчасного, ЦДІАУЛ, ф. 181, оп. 2, спр. 207, арк. 8.

Хоча місце весілля в інтерцизі не вказане, однак, про нього відомо зі згаданого вище запрошення, надісланого Т. Замойському від імені Л. Опалінського 21 вересня з Ласкажева. Тут вказано іншу, пізнішу дату весілля – 9 листопада 1625 р.³⁹, а відбутися церемонія мала в маєтку Пілецьких – в селі Лонка, яке було включене до приданого Ельжбети. Такий вибір не був випадковим: традиційно молоді мали взяти шлюб на парафії нареченої.

Придане (посаг і привінок). Оскільки одружувались представники двох заможних шляхетських родин, то звісно центральне місце у змісті інтерцизи займали матеріальні аспекти шлюбу, що стосувались значного приданого нареченої. Її посаг складався з виправи – золота, срібла та клейнодів (склад яких не був конкретизований) – та посажної суми⁴⁰.

Загальна вартість приданого Ельжбети становила 80 тисяч злотих: 30 тисяч дарував батько зі своїх маєтностей, а 50 тисяч надходило з материнського майна. За згодою сторін Ян Миколай був звільнений від надання відповідної оправи, хоча за тогочасною традицією він мав відповісти такою самою сумою на посаг нареченої, звісно у вигляді запису на своїх маєтках для забезпечення її прав. Натомість Данилович надав як привінок суму в 20 тисяч злотих⁴¹, відтак загальна сума, яку отримала Ельжбета, становила 100 тисяч злотих.

Сформовані в такий спосіб кошти слід було записати (“з’єднана сума сто тисяч польських злотих має бути вкладена заставним звичаєм”), розташованих у Переворському повіті Руського воєводства. В інтерцизі названі села Лонка, Лукавець, Тшебовисько, Зачерне (усі з фільварками), Палікувка, Гронди, Волька Замойська, Терлічка та половина села Висока⁴². Перелічені маєтності були окреслені як дінична власність А. Пілецької, матері нареченої, що вказувало на її право вільно ними розпоряджатися⁴³ (родина Пілецьких володіла цими теренами ще з 1528 р.⁴⁴).

У шлюбному договорі спеціально вказувалось, що 100 тисяч посагу й привінку мали бути записані на цих материнських маєтках “заставним звичаєм”⁴⁵, що було нетиповим для тогочасних шлюбних домовленостей способом забезпечення (зазвичай придане гарантували відповідними записами на маєтностях чоловіка). Очевидно, що це була не класична короткострокова застава, а своєрідний спосіб передачі матір’ю власних маєтків своїй доньці у багатолітнє користування (“в спокійну й успішну посесію”) – з можливістю самостійного господарювання, але без права відчуження. На тривалий, а не тимчасовий характер посесії вказувало зобов’язання А. Пілецької передати Ельжбеті маєтності, попередньо звільнивши їх “від всіляких тягарів і записів”, тобто від боргів і претензій третіх осіб⁴⁶.

Натомість зятя фактично не допустили ані до володіння маєтностями, ані навіть до розпорядження усією посажною сумою, бо в інтерцизі про це стверджувалось однозначно (“сума в сто тисяч злотих має служити самій її милості панні маршалковні, а не його милості панові підстолю”) – Ян Миколай не отримав навіть символічного підтвердження прав на придане Ельжбети. Для неї посаг став не просто грошовим подарунком від батьків, а матеріальним забезпеченням, прив’язаним до конкретних землеволодінь, з гарантією його грошової вартості та захистом від ймовірних зазіхань з боку чоловіка. Зрештою А. Пілецька могла виходити зі свого поточного фінансового стану: ймовірно, матір не мала готівки, і саме тому придане було оформлене у вигляді заставного майна, яке у разі необхідності вона (або її родичі) могла повернути маєтки, викупивши їх за заставну суму у 100 тисяч злотих.

“Зібравши” грошову суму, А. Пілецька зобов’язувалася не пізніше, аніж за два тижні “після шлюбного контракту” (“post contractum matrimonium”; логічним видається, що тут малось на увазі

³⁹ Listy do Tomasza Zamoyskiego od różnych osób, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zesp. Archiwum Zamoyskich, sygn. 735, s. 70.

⁴⁰ Передшлюбні договори коронного підчашого, ЦДІАУЛ, ф. 181, оп. 2, спр. 207, арк. 83в.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само. Села Лонка (як центр Лонцького ключа), Лукавець, Палікувка, Тшебовисько, Терлічка, Зачерне, Висока згадані в поборових реєстрах 1628 і 1651 pp. (Zdzisław Budzyński i Kazimierz Przyboś, wyd., *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 roku*. (Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 1997), 93, 119, 153, 156, 166, 173; Zdzisław Budzyński i Kazimierz Przyboś, wyd., *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1651 roku*. (Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 1997), 74–75, 94, 124, 138). Нині це населені пункти Жешувського і Ланьцутського повітів Підкарпатського воєводства. Поселення Гронди та Волька Замойська локалізувати не вдалося.

⁴³ А. Пілецька як дідишка згадується в трансакціях, зафіксованих у переворських земських книгах, зокрема щодо села Висока у справах про його передачу в посесію Якубу Щепановському та про встановлення його межі з володіннями Миколая Спитка Лігензи (Чистова книга вписів угод і донесень, 1619–1631, ЦДІАУЛ, ф. 12 (Переворський земський суд), оп. 1, спр. 20, с. 339–346, 442–445).

⁴⁴ Wawrzyniec Puchalski, *Drobne dzieje Łąk*. (Kraków: Nakładem autora, 1892), 8.

⁴⁵ Передшлюбні договори коронного підчашого, ЦДІАУЛ, ф. 181, оп. 2, спр. 207, арк. 9.

⁴⁶ Там само.

укладення шлюбу, а не шлюбного договору) оформити заставу на вказані маєтки, вписавши її в будь-які актові книги Корони. Дія застави мала тривати рік (від найближчого свята Святого Павла), а подальшому щорічно поновлюватися за стандартною канцелярською формою, що обумовлювала порядок утримання, відібрання і звільнення маєтків від заставної суми (оформлення відповідних актів, у тому числі “з відповіддю” (“*cum responsione*”) іншої сторони, мало здійснюватися в Перемишльському гроді)⁴⁷. Реалізація умов застави мала відбуватися “під заставою відповідної суми”, тобто штрафу у 100 тисяч злотих, який мав сплатити порушник, що захищало інтереси обох сторін.

Водночас, згідно з положеннями інтерцизи, А. Пілецька зберігала за собою право відмовитися від застави своїх маєтностей та обіцяні “материнські” 50 тисяч злотих разом з 30 тисячами злотих з батьківських маєтків виплатити Я. М. Даниловичу. Передача грошей мала відбутися так само у найближче свято Святого Павла та в Перемишльській гродській канцелярії (“відкласти у перемишльських гродських книг”)⁴⁸. Отже, мати нареченої мала свободу вибору, тоді як наречений мусив прийняти її рішення, що демонструє певну нерівність між учасниками угоди. Зрештою, навіть отримавши від подружжя Опалінських 80 тисяч злотих, Данилович все одно мусив додати (замість оправи) 20 тисяч злотих та цілу суму за згодою і дозволом нареченої записати на відповідній маєтності, а в разі смерті її родичів гарантувати, щоб вся сума “служила” Ельжбеті⁴⁹.

Таким чином фінансово-маєткові умови інтерцизи свідчать не лише про турботу батьків про Ельжбету, а насамперед про бажання А. Пілецької зберегти маєтки й кошти під своїм контролем та передати їх у спадок власним нащадкам. Це підтвердили подальші перипетії зі згаданими в шлюбній угоді маєтностями у Переворському повіті: у майбутньому їх дідичним власником став Миколай Рафал Костка – син А. Пілецької від другого шлюбу⁵⁰.

Зобов’язання нареченого. Шлюбна інтерциза зобов’язала Я. М. Данилович виконати ще додаткові матеріальні й юридичні умови. По-перше, провести оцінку золота, срібла й коштовностей, які мав отримати з майбутньою дружиною після укладання інтерцизи, та здійснити два записи на користь Ельжбети та її нащадків на половині усього свого наявного (нерухомого й грошового) майна, зокрема на половині Уханського маєтку. Записати Ян Миколай мусив дві суми, обидві еквівалентні вартості оцінених рухомостей дружини: одну – з огляду на посаг або виправу (“*ratione dotis seu expeditionis*”), другу – з огляду на віно (“*ratione dotalicii*”), а офіційно здійснити записи в Перемишльському гродському уряді під зарукою такої ж суми, з належними юридичними процедурами і навіть повідомленням підданих⁵¹. Тут в угоді проявилась певна амбівалентність з боку Опалінських, які не вимагали оправу (фактично гарантування) для грошової посажної суми, натомість зажадали її щодо матеріальних коштовностей. Вочевидь тут проявились різне ставлення до реальних і умовних активів: у такому випадку 100 тисяч злотих посагу від самого початку трактувались як віртуальні кошти.

По-друге, Данилович обіцяв забезпечити, що його майбутня дружина впродовж двох тижнів “після шлюбного контракту” (очевидно, після весілля) має з’явитися в будь-якому коронному уряді для здійснення двох юридичних чинностей. Ельжбета мала здійснити акт поквитування, тобто офіційно підтвердити отримання посагу від батьків, та акт дарування материнського майна, тобто відмовитися від належної їй частини на користь Яна Костки (єдиноутробного брата) і Констанції Опалінської (рідної сестри)⁵².

По-третє, Ян Миколай гарантував, що не вимагатиме жодних записів і зізнань від дружини. Йшлося про ймовірні спроби майбутнього чоловіка перебрати на себе контроль чи володіння майном дружини, тож умови інтерцизи допускали майнові чинності з боку Ельжбети лише за явної згоди її батьків або, після їх смерті, близьких родичів. Виняток становило лише спільне доживоття, тобто взаємний дозвіл пожиттєво користатися майном свого подружжя після його смерті, але для цього була потрібна обопільна згода Яна Миколая та Ельжбети⁵³.

⁴⁷ Передшлюбні договори коронного підчашого, ЦДІАУЛ, ф. 181, оп. 2, спр. 207, арк. 9.

⁴⁸ Там само, арк. 9–9 зв.

⁴⁹ Там само, арк. 9 зв.

⁵⁰ У вівторок після 4-ї неділі Великого посту (post Dominicam Laetare) 1633 р., тобто 8 березня, у Краківському гроді був здійснений запис, сторонами в якому фігурували Владислав Домінік Заславський і Миколай Рафал зі Штемберга Костка. Останній виступав як дідичний власник таких маєтків: Лонка з фільварком і двором, Тшебовисько з фільварком, Зачерне з фільварком, Ясьонка з фільварком, Висока з фільварком і руднею, Лукавець з фільварком, Палікувка, Терлічка, Воля Замоїська, Гонсьовка та Гронди. 22 квітня 1636 р. витяг з краківських актів був вписаний у переворську земську книгу (Чистова книга вписів угод і донесень, 1631–1754, ЦДІАУЛ, ф. 12, оп. 1, спр. 22, с. 148–152).

⁵¹ Передшлюбні договори коронного підчашого, ЦДІАУЛ, ф. 181, оп. 2, спр. 207, арк. 10.

⁵² Там само.

⁵³ Там само, арк. 10–10зв.

Затвердження шлюбної інтерцизи та перегляд її умов. Учасники угоди підтвердили серйозність своїх намірів, встановивши заруку в розмірі 100 тисяч злотих, яка відповідала сумі приданого та мала гарантувати виконання умов інтерцизи. Документ був скріплений підписами та печатками трьох осіб – Л. Опалінського, А. Пілецької та Я. М. Даниловича, чим забезпечили його автентичність і юридичну силу. У коробораційній формулі також було занотовано, що інтерцизу “роборували в метриці Його Королівської Милості”. Справді в книзі Коронної Метрики вміщено запис про роборацію (затвердження) шлюбної інтерцизи, датований тим же 17 березня 1625 р.⁵⁴ Це був перший акт, вписаний того дня у книгу, можливо з поваги канцеляристів до пана надвірного маршалка, можливо всі підписанти ще зранку особисто з’явилися до канцелярії для підтвердження угоди, що свідчить про важливість і нагальність шлюбних домовленостей для обох сторін.

Вочевидь, умови шлюбної інтерцизи були виконані, в тому числі й майнові: про це свідчить посідання Я. М. Даниловичем маєтків у Переворському повіті⁵⁵. Однак, попри категоричність та однозначність шлюбної угоди, майже за п’ять років після її підписання, 28 січня 1630 р. і так само у Варшаві Л. Опалінський і Я. М. Данилович уклали доповнення (“*poręczenie u postanowienie*”) до першої інтерцизи⁵⁶. Новий документ змінював умови щодо 100 тисяч злотих на маєтку Лонка, які раніше були записані виключно для Ельжбети Опалінської. Тепер Ян Миколай отримав право розпоряджатися цими грошинами, в тому числі й для розрахунків з кредиторами, натомість зобов’язувався впродовж півроку оформити запис цих коштів на своїх спадкових маєтностях на ім’я дружини та її нащадків (або як простий борг, або через переведення прав кредиторів на Ельжбету). Прикметно, що активна контрагентка шлюбної інтерцизи 1625 р. А. Пілецька не брала участі в укладенні додаткової угоди. Її відсутність можна пояснити як передачею повноважень чоловіку через особисті обставини (наприклад, хворобу), так і незгодою з новими умовами, що стосувались її маєтностей та її доньки.

* * *

Угода про шлюб між Яном Миколаєм Даниловичем і Ельжбетою Опалінською, укладена в 1625 р., демонструє низку характерних рис, властивих для ранньомодерних матримоніальних практик. Інтерцизу підписали наречений і батьки нареченої, остання зовсім не брала участі в укладенні шлюбного договору і, очевидно, не мала жодного впливу на його умови. Натомість передшлюбні домовленості були підготовлені за участі п’яти посередників з числа впливових представників соціуму Речі Посполитої. Сама їх присутність надавала шлюбному договору публічного виміру, підкреслювала суспільну вагу, що забезпечувало підтримку в світських і духовних колах. Залучення “приятелів” було необхідним і з огляду на вікову різницю сторонами угоди: наймолодшим був наречений (25 років), натомість Опалінські та посередники були у віці 45–55 років, а найстаршим – Геронім Целецький (62 роки). Географічне походження також було строкатим: Опалінські належали до великопольських родів, Даниловичі була давніми мешканцями Руського воєводства, серед посередників переважали вихідці з Мазовії. Це свідчить про міжрегіональний характер шлюбного союзу, що сприяв інтеграції річпосполитської еліти.

Очевидно, шлюб мав не лише особисте, а й політичне значення: Опалінські прагнули закріпитися у Руському воєводстві, а Даниловичі – посилити свій соціальний і матеріальний статус через зв’язки з родиною нареченої. Таким чином, союз об’єднував два впливові роди та створював основу для подальшої співпраці в публічному житті Речі Посполитої. Ініціатива укладання шлюбу походила виключно від батьків Ельжбети, які зобов’язувалися видати доньку за Яна Миколая. Хоча в тексті немає згадки про волю нареченого, сам факт підписання угоди засвідчує його згоду. Однак положення шлюбної інтерцизи не можна вважати вигідними для нареченого, угода містила чимало обмежень і зобов’язань, покладених на Я. М. Даниловича. Не даремно за п’ять років деякі маєткові умови були скореговані додатковою постановою між тестем і зятем на користь останнього. Не виключено, що саме нерівноправні положення шлюбної інтерцизи 1625 р. стали підґрунтям для розпаду подружжя і фактичного розлучення Я. М. Даниловича та Е. Опалінської в 1632 р.

⁵⁴ Regestrum sextum privilegiorum et resignationum, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zesp. Metryka Koronna, t. 172, s. 736–737.

⁵⁵ Зокрема у записах в переворських земських книгах від 7 серпня 1629 р. і 20 травня 1631 р. вказано, що спадковим власником села Палікувка (Палікеєвка) був Миколай Рафал Костка, а посесором – Я. М. Данилович (Чистова книга вписів угод і донесень, 1615–1631, ЦДІАУЛ, ф. 12, оп. 1, спр. 41, с. 1633–1634, 1755–1756).

⁵⁶ Передшлюбні договори коронного підчашого, ЦДІАУЛ, ф. 181, оп. 2, спр. 207, арк. 12–12 зв.

ДОКУМЕНТ*

1625 р., березня 17. Варшава.

Шлюбна інтерциза між подружжям коронним надвірним маршалком Лукашом Опалінським і Анною Пілецькою та коронним підстолием Яном Миколаєм Даниловичем стосовно умов одруження останнього з Ельжбетой Опалінською, дочкою згаданого подружжя

Z woli y przeyrzenia Bozego y za radą ich m[ilość]ci pp[anów] powiennyh swych, jasnie wielmożni ich m[ilość]cz, je[g]o m[ilość]cz pan Łukasz z Bnina Opalinski, marszałek nadw[or]ny koronny, kolski, lezeiski etc. starosta, y jei m[ilość]cz pani Anna s Pilce, małżonkowie, obiecali y mocą terazniejszego postanowienia obiecuią w stan s[więty] małżenski corkę swą jei m[ilość]cz pannę Helzbietę Opalinską wielmożnemu je[g]o m[ilość]ci panu Janowi Mikołaiowi z Zurowa Danielowiczowi, podstolemu koronnemu, chełmskie[m]v etc. staroscie. Około czego takie ich m[ilość]cz conditie y puncta przez szrodek jasnie wielebnych ich m[ilość]ci, je[g]o m[ilość]ci x[iędz]a Hieronima Cieleckie[g]o, biskupa płockie[g]o, je[g]o m[ilość]ci x[iędz]a Achacego Grochowskiego, biskupa przemyskie[g]o, jasnie wielmożne[g]o je[g]o m[ilość]ci pa[n]a Waclawa z Leszna Łes[z]czynskie[g]o, canclerza wielkie[g]o coron[neg]o, wareckie[g]o, kamionackie[g]o etc. starosty, je[g]o m[ilość]ci x[iędz]a Stanisława Grochowskie[g]o, sekretarza y pisarza naiwysze[g]o skarbu Krola J[ego] M[ilość]ci, y je[g]o m[ilość]ci pa[n]a Stephana Dobrogosta Grzybowskie[g]o, starosty warszawskiego, zgodnie namowili.

Naprzod je[g]o m[ilość] p[an] marszałek z jei m[ilość]cią pania marszałkową, małżonką swą, naznaczaia je[g]o m[ilość]ci pa[n]v podstolemu czas wessela w roku terazniejszym niedzielę naybliszą przed świętym S[więtego] Michała Archaniola blisko przysłym w jesieni, a mieisce wessła w mocy y dispositij swojei ich m[ilość]cz sobie do vpodobania zachowuią, o ktorym iednak wczesnie je[g]o m[ilość]ci pa[n]a podstolego obwiescic maią. Co sie tknie possagu, pozwałaia ich m[ilość]cz // (арк. 8 зв.) z jei m[ilość]cią panną corką swą, okrom wyprawy, ktora z ossobna w złocie, srebrze y kleynotach będzie, summę osmdziesiąt tysięcy złotych, to iest je[g]o m[ilość]cz pan marszałek z dobr oyczystych trzydziesti tysięcy złotych, a jei m[ilość]cz pani marszałkowa z dobr macierzystych piendziesiąt tysięcy złotych monety y liczby zwykley polskiey. Przeciwno ktorey summie zupełney osmdziesiąt tysięcy złotych, ponieważ je[g]o m[ilość]cz pan podstoli koronny za spolnym obudwu stron consensem oprawy zadney nie vczyni, iakosz mocą terazniysze[g]o contractu czynic iey nie będzie powinien. Tedy do tey summy osmdziesiąt tysięcy złotych w nagrodę przywianku, zwyczaiem y prawem pospolitym vprzywileiowanego, je[g]o m[ilość]cz pan podstoli dwadziescia tysięcy złotych polskich, kazdy złoty po groszy trzydziestu rachuiąc, de suo przyłozyc ma tak, zeby wszy[s]tkiey summy jei m[ilość]ci pannie marszałkownie, przyszley da Pan Bog małżonce je[g]o m[ilości] p[ana] podstolego służacey beło sto tysięcy złotych monety y liczby polskiey, kozdy złoty po groszy trzydziestu rachuiąc.

Ktora to summa sto tysięcy złotych polskich złączona włożona bydz ma obyczaiem zastawnym na maiętność dziedziczną jasnie wielmożney jei m[ilość]ci pani marszałkowej nadw[or]ney koronney Łąkę, w woiewodztwie Ruskim a ziemi Przemyskiey, w powiecie Przeworskim lezaca, z folwarkie[m], Łukawiec s folwarkiem, Palikiewkę, Trzebowisko s folwarkie[m], Grand[y], Wolkę Zamoyską, Terliczkę, Zaczernie s folwarkiem y połowice Wys// (арк. 9) sokiey s folwarkiem, a to takowym sposobem. Jei m[ilość]cz pani marszałkowa, iako dziedziczka wzwysz specificowanych maiętnosci, tak tę summę piacidziesiat tysięcy złotych polskich respectu bonoru[m] maternoru[m], iako y te drugie summy, do rąk swych powziawszy, to iest trzydziesti tysięcy złotych, z dobr oyczystych służące, y dwadziescia tysięcy złotych od je[g]o m[ilość]ci pa[n]a podstole[g]o koronne[g]o, iako się wyzey opisalo, względem przywianku pozwolone, powinna będzie całą y zupełną summę sto tysięcy złotych polskich monety y liczby zwykley, kazdy złoty po groszy trzydziestu rachuiąc, naidali we dwie niedzieli post contractum matrimonium apud acta quaeuis Regni autentica obyczaiem zastawnym od święta S[więtego] Pawła blisko przyszłe[g]o do roku, y tak napotym de anno in annum, annis sese continue et immediate sequentibus, forma cancellariae sollita cum tuitione, euictione et emundatione bonor[um] suprascriptoru[m] sub vadio sum[m]ae correspondenti, et cu[m] responsione in off[ici]o castren[si] Praemyslien[si] jei m[ilość]ci pannie marszałkownie, corce swei zapisac, y te dobra de facto w possessią spokojna y skuteczną, vwolniwszy ie wprzod od wszelkich ciezarow y zapisow, iesliby iakie na te dobra wniesione były, przerzeczoney jei m[ilość]ci pannie corce swei podac. Ktora to sum[m]a sto tysięcy złotych samey jei m[ilość]ci pannie marszałkownie, a nie je[g]o m[ilość]ci pa[n]v podstole[m]v sluzyc ma. Wszakze

* При передачі рукописного документу на друці збережено оригінальне написання слів, модернізовано пунктуацію, уніфіковано вживання великої й малої літер, текст розбито на речення. Скорочені й реконструйовані фрагменти подано у квадратних дужках.

jednak waruie to sobie jej m[iloś]cz pani mar[sa]żkowa, ze gdyby tey maiętnosci swei Łąki s folwarkami y wsiami pomienionemi zastawą onerowac z iakichkolwiek przyczyn nie chciała, ale miasto zastawy względem possagu macierzyste[g]o, corce swey tą interczyą naznaczone[g]o, piędziesiąt tysięcy złotych je[g]o m[iloś]ci panu podstolemu oddała, tedy to na woli jej m[iloś]ci bydz ma, albo zastawę wyzey opisaną, przyłączywszy summy specificowane na Łące y folwarkach pomienionych, jej m[iloś]ci pannie corce swei zeznac, albo summę pięćdziesiąt tysięcy złotych polskich, z dobr macierzystych jej m[iloś]ci pannie corce swej służącą, je[g]o m[iloś]ci pa[n]v podstolemu na S[więty] Paweł blisko przyszły, zarowno s summą trzydziestu tysięcy złotych, z dobr oiczystych od je[g]o m[iloś]ci pa[n]a marszałka na tenze czas obiecaną, v xiąg grodzkich przemyskich odlozyc.

A je[g]o m[iloś]cz pan podstoli koron[ny], iako prendko pomie[nio]ne summy od je[g]o m[iloś]ci pa[n]a marszałka trzydziesti tysięcy y od jej m[iloś]ci pani marszałkowej piędziesiąt tysięcy złotych polskich do rąk swych odbierze, tedy przylozywszy de suo, iako się wyzey opisało ratione oprawy, dwadziescia tysięcy złotych, powinien będzie tę summę całą y zupełną sto tysięcy złotych liczby polskiej niegdzie indziey, telko na maiętność dobrze corresponduiącą y niezawiedzioną, z wiadomością, wolą y wyraznym ich m[iloś]ci rodzicow consense[m], a in casu mortis bliszych pokrewnych ich m[iloś]ci obrocic tak, zeby ta summa zawsze jej m[iloś]ci pan[ia] marszałkownie cale służyła. Mimo to wszy[s]tko obowięzuie się tesz terazniejszą interczyą je[g]o m[iloś]cz pan podstoli, ze cokolwiek post contractum matrimonium złota, srebra y kleinotow z jej m[iloś]ci panna marszałkowną, przyszłą da Bog małzonką swoią wezmie, tedy tyle, ile taxa wyniesie, powinien będzie jej m[iloś]ci pannie marszałkownie y potomkom jej m[iloś]ci oprawę na połowicy maiętnosci swey Vchanskiey y połowicy inszych wszy[s]tkich dobr, ktore teras ma, cum specificatione in totis, tu[m] curijs et praedys ac summis peccuniarijs, vczynic y summę taką, iako szacunek vyniesie, r[ati]one dotis seu expeditionis, y drugą takową r[ati]one dotalicij cum sufficienti tuitione et euictione bonor[um] informationi subiectoru[m] et sub similib[us] summae vadio cu[m] responsor[um] in off[ici]o castren[sis] Praemyslien[sis] zeznac y zapisac. Nadto submittuie się też je[g]o m[iloś]cz pan podstoli jej m[iloś]cz pannę marszałkową, przyszłą da P[an] Bog małzonkę swą naidali we dwie niedzieli post contractu[m] matrimonium ad acta quaeuis autentica Regni stawic do vczynienia quitu s possagu oyczystego, takze do donatij dobr macierzystych, ktoreby na część jej m[iloś]ci przynalezec miały, in persona[m] g[e]n[er]osi Joannis Kostka et g[e]n[er]osa Constantiae Opalinska. Na ostatek waruie to je[g]o m[iloś]cz p[an] podstoli je[g]o m[iloś]ci pa[n]v marszałkowi y jej m[iloś]ci pani marszałkowej, ze jej m[iloś]ci panny marszałkowej, corki ich m[iloś]ci, przy[si]szley małzonki swey, do zadnych zapisow y recognitij (krom spolne[g]o dozywocia, będzieli na to consens oboiga ich m[iloś]ci) przywodzić nie będzie, krom wyraznego ich m[iloś]ci rodzicow consensu, albo in casu mortis bliszych pokrewnych.

Ktore conditie ich m[iloś]cz wyzey opisani, to iest jasnie wielmozny je[g]o m[iloś]cz p[an] marszałek nadw[or]ny koronny etc. z jej[i] m[iloś]cią panią marszałkową swą, z iedney, a je[g]o m[iloś]cz pan podstoli koronny, z drugiey strony, zapisuią się sobie spolnie tak, iako ktorey stronie opisano iest, trzymac y postanowieniu temu we wszy[s]tkim dosyc czynic pod zakładem sta tysięcy złotych polskich, kazdy złoty po groszy trzydziestu rachuiąc. A dla lepszey pewnosci contract terazniejszy podpisali, pieczęci swę przycisnęli y w metrice Je[g]o K[rolewskiey] M[iloś]ci roborowali.

Działo się w Warszawie dnia siedmnaste[g]o miesiąca marca roku Panskie[g]o tysiąc s[z]eśćseth dwudziest[g]o piąte[g]o.

Відтиски трьох печаток і власноручні підписи під ними:

Łukasz Opaleńskj, marsz[a]łek nadw[or]ny cor[onny], s[ta]rosta k[olski], l[e]żaiski.

Anna Opalenska, marszałkowa nadworna koronna, ręka swą.

Jan Mikolai Danilowicz, podstoly koronny, m[anu] p[ropria].

Написи різним чорнилом на звороті (арк. 11):

D. 4. Fasc. 19. N. 12

Interciza z je[g]o m[iloś]cią panem marszałkiem.

N[umer]o 1mo.

Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 181 (Лянцкоронські), оп. 2, спр. 207, арк. 8–11. Рукопис. Оригінал.

ПЕРЕКЛАД

З волі та приречення Божого та за порадою їх милостей панів своїх родичів, ясновельможні їх милості, його милість пан Лукаш з Бніна Опалінський, коронний надвірний маршалок, кольський, лежайський і так далі староста, та її милість пані Анна з Пільця, подружжя, обіцяли і силою теперішньої постанови обіцяють у святій подружній стан свою дочку, її милість панну Ельжбету Опалінську, вельможному його милості пану Янові Миколаю з Журова Даниловичу, коронному підстолю, холмському і так далі старості. Щодо цього їх милість такі умови і пункти згідно приговорили за посередництвом ясновелебних їх милостей, його милості ксьондза Героніма Целецького, плоцького єпископа, його милості ксьондза Ахація Гроховського, перемишльського єпископа, ясновельможного його милості пана Вацлава з Лешна Лещинського, коронного великого канцлера, варецького, кам'янського і так далі старости, його милості ксьондза Станіслава Гроховського, секретаря і найвищого писаря скарбу Короля Його Милості, та його милості пана Стефана Доброгоста Гжибовського, варшавського старости.

Насамперед його милість пан маршалок з її милістю пані маршалковою, своєю дружиною, призначають його милості пану підстолю час весілля в теперішньому році найближчу неділю перед святом Святого Архангела Михаїла близько прийдешнім восени, а місце весілля у своїй силі та розпорядження їх милість собі до вподобання залишають, про яке, однак, завчасно його милість пана підстоля повідомити мають. Що стосується посагу, дозволяють їх милості з її милістю панною своєю дочкою, окрім виправи, яка зокрема в золоті, сріблі й коштовностях буде, суму вісімдесят тисяч злотих, тобто його милість пан маршалок з батьківських маєтностей тридцять тисяч злотих, а її милість пані маршалкова з материнських маєтностей п'ятдесят тисяч злотих звичайною польською монетою і лічбою. Проти якої повної суми вісімдесят тисяч злотих, оскільки його милість пан коронний підстолий за спільною обох сторін згодою жодної оправи не зробить, власне силою теперішнього контракту робити їй не буде повинен. Тоді до тієї суми вісімдесят тисяч злотих як компенсацію за привінок, упривілеюваний звичаєм і посполитим правом, його милість пан підстолий двадцять тисяч польських злотих, рахуючи кожен злотий по тридцять грошів, зі свого прикласти має так, щоб усієї суми, призначеної її милості панні маршалковні, майбутній дасть пан Бог дружині його милості пана підстоля, було сто тисяч злотих польською монетою і лічбою, рахуючи кожен злотий по тридцять грошів.

Яка то з'єднана сума сто тисяч польських злотих має бути вкладена заставним звичаєм на ясновельможної її милості пані коронної надвірної маршалкової дідичну маєтність Лонку, розташовану в Руському воєводстві та Перемишльській землі, в Переворському повіті, з фільварком, Лукавець з фільварком, Палікувку, Тшебовисько з фільварком, Гронди, Вольку Замойську, Терлічку, Зачерне з фільварком і половину Високої із фільварком, а то таким чином. Її милість пані маршалкова, як дідичка вище перелічених маєтків, як ту суму п'ятдесят тисяч польських злотих з огляду на материнські маєтності, так і ту другу суму, взявши до своїх рук, тобто тридцять тисяч злотих, призначені з батьківських маєтностей, та двадцять тисяч злотих від його милості пана коронного підстоля, як вище описано, дозволені з огляду на привінок, повинна буде цілу й повну суму сто тисяч злотих польських звичайної монети і лічби, рахуючи кожен злотий по тридцять грошів, найпізніше за два тижні після [укладення] шлюбного договору записувати в будь-які автентичні акти Королівства заставним звичаєм від свята Святого Павла, близько прийдешнього, на рік, і так на потім з року в рік, наступними роками собі безперервно й безпосередньо, звичайною формою [для] канцелярії з утриманням, відібранням і звільненням вищезаписаних маєтків під заставою відповідної суми, та з відповіддю в Перемишльському гродському уряді її милості панні маршалковні, своїй доньці, і передати названій її милості панні, своїй доньці ці маєтності фактично в спокійну й успішну посесію, звільнивши їх наперед від всіляких тягарів і записів, якщо б які були внесені на ті маєтності. Яка то сума в сто тисяч злотих має служити самій її милості панні маршалковні, а не його милості панові підстолю. Все-таки однак забезпечує то собі її милість пані маршалкова, що коли б ту свою маєтність Лонку зі згаданими фільварками й селами обтяжувати заставою з яких-небудь причин не хотіла, але замість застави з огляду на материнський посаг, призначений своїй дочці цією угодою, п'ятдесят тисяч злотих віддала його милості пану підстолю, тоді це має бути на волі її милості, або вище описану заставу, додавши перелічені суми на Лонці й названих фільварках, зізнати її милості панні своїй доньці, або суму п'ятдесят тисяч польських злотих, призначену з материнських маєтностей її милості панні своїй доньці, його милості панові підстолю на Святий Павел, близько прийдешній, нарівні із сумою

тридцять тисяч злотих, обіцяною з батьківських маєтностей від його милості пана маршалка на той же час, відкласти у перемишльських гродських книг.

А його милість пан коронний підстолій, як швидко згадані суми від його милості пана маршалка тридцять тисяч і від її милості пані маршалкової п'ятдесят тисяч польських злотих відбере до своїх рук, тоді додавши зі свого, як це вище описано стосовно оправи, двадцять тисяч злотих, повинен буде цю суму цілу і повну сто тисяч злотих польської лічби не деінде, лише на маєтність, добре відповідну і не сумнівну, із оповіщенням, волею та явною згодою їхніх милостей батьків, а в разі смерті найближчих родичів їхніх милостей обернути так, щоб ця сума завжди її милості пані маршалковні цілком служила. Поза тим усім зобов'язується також [за] теперішньою угодою його милість пан підстолій, що після [укладення] шлюбного контракту скільки-небудь візьме золота, срібла й коштовностей з її милістю панною маршалковою, своєю майбутньою, дай Бог, дружиною, тоді стільки, скільки оцінка складе, повинен буде її милості панні маршалковній і потомкам її милості вчинити оправу на половині своєї Уханської маєтності та половині інших усіх маєтностей, які зараз має, з переліченням в усьому, як у дворах і землях, так грошових сумах, і таку суму, як підрахунок принесе, стосовно посагу або виправи, і другу таку [суму] стосовно віна з достатнім забезпеченням і гарантією маєтностей, повідомленням підданих та під такої суми заставаю з заповіддю в Перемишльському гродському уряді визнати та записати. Крім того, зобов'язується також його милість пан підстолій привести її милість панну маршалковну, свою майбутню, дай Бог, дружину, найпізніше за два тижні після [укладення] шлюбного контракту до будь-яких автентичних актів Королівства для укладення поквитування з батьківського посагу, також для дарування материнських маєтностей, які б на частину її милості припадати мали, на особи уродженого Яна Костки та уродженої Констанції Опалінської. Насамкінець його милість пан підстолій запевняє то його милості панові маршалку та її милості пані маршалковій, що її милість панну маршалковну, доньку їхніх милостей, свою майбутню дружину, не буде змушувати до жодних записів і зізнань (крім спільного доживоття, якщо на це буде згода обох їх милостей), крім явної згоди їх милостей батьків, або у випадку смерті близьких кровних [родичів].

Які вищеописані умови їх милості, тобто ясновельможний його милість пан маршалок коронний надвірний і так далі з її милістю пані маршалковою своєю, з однієї, а його милість пан коронний підстолій, з іншої сторони, записують між собою обопільно так, як якій стороні описано є, тримати й цю постанову в усьому виконувати під закладом ста тисяч польських злотих, рахуючи кожен злотий по тридцяти грошів. А для кращої певності теперішній контракт підписали, притиснули свої печатки та роборували в метриці Його Королівської Милості.

Діялося у Варшаві дня сімнадцятого місяця березня року Господнього тисяча шістсот двадцять п'ятого.

Відтиски трьох печаток і власноручні підписи під ними:

Лукаш Опалінський, коронний надвірний маршалок, кольський, лежайський староста.

Анна Опалінська, коронна надвірна маршалкова, своєю рукою.

Ян Миколай Данилович, коронний підстолій, власною рукою.

MARRIAGE AGREEMENT AS A SOCIO-LEGAL MECHANISM: THE INTERCYZA OF JAN MIKOŁAJ DANYŁOVYCH AND THE OPALIŃSKI COUPLE IN 1625

Maryna VLASIUK

Ivan Franko National University of Lviv

Department of Ancient History of Ukraine and Special Fields of History

Universytetska St., 1, Lviv, 79000, Ukraine

e-mail: vlamaruna@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-1122-4724

Marriage agreements, as legal documents of the early modern period, played a crucial role in the social, property, and political strategies of noble and magnate families in the Polish-Lithuanian Commonwealth. The examined example – the marriage agreement between Jan Mikołaj Daniłowicz and Elżbieta Opalińska (1625) – illustrates a complex network of legal, financial, and familial arrangements centered on the preservation of family property, the assurance of social status, and the balance of interests between the parties. The document was concluded with the participation of high-ranking representatives of the clergy and the government, including Hieronim Cielecki, Achacy Grochowski, Waclaw Leszczyński, Stanisław Grochowski, and Stefan Dobrogost Grzybowski.

Their presence not only underscores the social significance of the event but also testifies to the political undertones of the marital alliance. This highlights the interregional character of the marriage alliance, which played a role in fostering the integration of the Commonwealth elite.

The agreement clearly regulated material obligations. Elżbieta's dowry amounted to 80,000 Polish zloty, of which 50,000 was provided by her mother, Anna Pilecka, and 30,000 by her father, Łukasz Opaliński. The groom additionally undertook to provide a dower (wiano) of 20,000 Polish zloty. The sum of 100,000 was recorded not on the husband's property, as was customary, but on the estates of Anna Pilecka in the Przeworsk district. Of particular interest is the legal formalization: the pledge registration was to be entered into court books, be annually renewable, and be accompanied by penalties in case of breach of the terms. The groom was deprived of access to the dowry, and the prenuptial agreement (interczyza) defined the woman's separate property as legally independent. The conclusion of the agreement testifies not only to personal and familial concerns, but also to the woman's and her family's desire to maintain control over property and guarantee her future.

The marriage possessed not only material and personal importance, but also considerable political significance. The Opaliński family sought to consolidate their position within the Ruthenian voivodeship, while the Daniłowicz family aimed to enhance their social standing through an alliance with a house influential at the royal court. This union thus brought together two magnate families from different regions of the kingdom and laid the groundwork for further cooperation in the public life of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Formally, the initiative for concluding the marriage originated with Elżbieta's parents, who, in the marriage contract, pledged to marry their daughter to Jan Mikołaj Daniłowicz. Nevertheless, the terms of the contract cannot be regarded as favourable to the groom, since the agreement imposed numerous restrictions and obligations upon Jan Mikołaj Daniłowicz. It is not accidental that five years later certain property conditions were amended by an additional agreement between father-in-law and son-in-law, this time to the benefit of the latter. It is plausible that the unequal provisions of the 1625 marriage contract contributed to the eventual breakdown of the marriage and the de facto divorce of Jan Mikołaj and Elżbieta in 1632. In any case, the 1625 agreement constitutes as a valuable source for the history of law, economy, gender relations, and the mentality of the nobility in the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Keywords: the marriage agreements, Polish-Lithuanian Commonwealth, the dowry, the dower, Daniłowicz family, Opaliński family, 17th century, the family property, the magnates (magnateria).

REFERENCES

- Abraham, Władysław. *Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim*. (Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1925), 475. (in Polish)
- Bobrowicz, Jan. *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego*. (Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Härtela, 1839), t. 4, 518. (in Polish)
- Boniecki, Adam, Reiski, Artur. *Herbarz polski*. t. 11, (Warszawa: Skład główny Gebethner i Wolff, 1907), 397. (in Polish)
- Budzyński, Zdzisław, Przyboś, Kazimierz, *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 roku*. (Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 1997), 274. (in Polish)
- Budzyński, Zdzisław, Przyboś, Kazimierz, *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1651 roku*. (Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 1997), 193. (in Polish)
- Chłapowski, Krzysztof, i in. *Urządnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku*. (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, POLSOFT, 1992), 220. (in Polish)
- Choińska-Mika, Jolanta. *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*. (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1995), 216. (in Polish)
- Chystova knyha vpysiv uhod i donesen, 1615–1631, Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv (dali – TsDIAUL), f. 12 (Perevorskyi zemskiyi sud), op. 1, spr. 41. (in Polish)
- Chystova knyha vpysiv uhod i donesen, 1619–1631, TsDIAUL, f. 12 (Perevorskyi zemskiyi sud), op. 1, spr. 20. (in Polish)
- Chystova knyha vpysiv uhod i donesen, 1631–1754, TsDIAUL, f. 12 (Perevorskyi zemskiyi sud), op. 1, spr. 22. (in Polish)
- Czapliński, Władysław. “Opaliński Łukasz z Bnina h. Łodzią”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. Emanuel Rostworowski, t. 24. (Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979), 90–93. (in Polish)
- Dom Łodziów. Starożytność i Genealogia Panów z Bnina Opalińskich. Poł. XVIII w., Lvivska natsionalna naukova biblioteka im. Vasylia Stefanyka NAN Ukrainy, f. 4 (Bavorovski), op. 1, spr. 77. (in Polish)
- Dworzaczek, Włodzimierz. *Genealogia: Tablice* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959), 182 s., tablice. (in Polish)
- Filipczak-Kocur, Anna. “Chronologia sejmów z lat 1621–1632”, [w:] *Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1793)*, red. Dariusz Kupisz (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2021), 113–129. (in Polish)
- Gmiterek, Henryk, Szczygieł, Ryszard. *Urządnicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku*. (Kórnik: POLSOFT, 1992), 283. (in Polish)
- Graczyk, Waldemar. *Stanisław Łubieński: pasterz, polityk i pisarz 1574–1640*. (Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów, 2005), 484. (in Polish)
- Jaworski, Władysław Leopold. *Prawo cywilne na ziemiach polskich*, t. 1: *Prawo małżeńskie osobowe i majątkowe*. (Warszawa, Kraków: Księgarnia J. Czerneckiego, 1919), 455. (in Polish)
- Księga rodzinna Opalińskich spiswana przez kilku Opalińskich, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Gabinet Rękopisów, sygn. 47, 11. (in Polish)

- Kostka, Jerzy Antoni. *Kostkowie herbu Dąbrowa*. (Koszalin: Z.P. POLIMER, 2010), 480. (in Polish)
- Lewandowski, Piotr. *Zabić króla! Zamach Michała Piekarskiego na Zygmunta III Wazę*. (Warszawa: Agencja Wydawnicza Egros, 2012), 122. (in Polish)
- Listy do Tomasza Zamoyskiego od różnych osób, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zesp. Archiwum Zamoyskich, sygn. 735. (in Polish)
- Łopatecki, Karol. “Intercyza zawarta między Janem Klemensem Branickim a Katarzyną Barbarą Radziwiłówną jako przykład realizacji strategii rodzinnych magnaterii (1720 r.)”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, No.38, (2016): 31–54. (in Polish)
- Łoziński, Władysław. *Prawem i lewem: obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku*, t. 2, (Lwow: Nakładem Księgarni H. Altenberga, 1904), 560. (in Polish)
- Opaliński, Edward. “Dyskusja wokół książki Waltera Leitscha «Das Leben am Hof König Sigismunds III von Polen»”, *Kwartalnik Historyczny*, No.118, (2011): 707–742. (in Polish)
- Opaliński, Edward. “Walter Leitsch, Das Leben am Hof König Sigismunds III. von Polen”, *Kwartalnik Historyczny*, No.121, (2014): 196–216. (in English; in Polish)
- Opaliński, Edward. *Kultura polityczna szlachty polskiej w latach 1587–1652: system parlamentarny a społeczeństwo obywatelskie* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1995), 345. (in Polish)
- Peredshliubni dohovory koronnoho pidchashoho Danylovycha Mykolaia z Zebzhydovskym Kasprom, Opalinskym Lukoiu, Nemoievskoiu Sofiiieu ta in., 1617–1675, TsDIAUL, f. 181 (Liantkoronski), op. 2, spr. 207. (in Polish)
- Przyboś, Adam. “Grochowski Achacy h. Junosza”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. Kazimierz Lepszy, t. 8. (Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1959–1960), 592–593. (in Polish)
- Przyboś, Adam. “Grzybowski Stefan Dobrogost h. Prus II”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. Kazimierz Lepszy, t. 9. (Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1960–1961), 111–112. (in Polish)
- Przyboś, Kazimierz. *Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987), 415. (in Polish)
- Puchalski, Wawrzyniec. *Drobne dzieje Łąk³* (Kraków: Nakładem autora, 1892), 127. (in Polish)
- Rechowicz, Marian. “Grochowski Stanisław h. Junosza”, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. Kazimierz Lepszy, t. 8. (Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1959–1960), 599. (in Polish)
- Regestrum sextum privilegiorum et resignationum, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zesp. Metryka Koronna, t. 172.
- Seredyka, Jan. *Rozprawy z dziejów XVI i XVII wieku* (Poznań: PASSAT, 2003), 311. (in Polish)
- Starchenko, Natalia. *Ukrainski svity Rechi Pospolytoi* (Kyiv: Laurus, 2021), 616. (in Ukrainian)
- Tseluiko, Oleksandr. “Velykyi koronnyi pidskarbi Yan Mykolai Danylovych: portret na tli epokhy”, *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, No.10, (2003): 177–184. (in Ukrainian)
- Twardowski, Samuel. *Pałac Leszczyński*, oprac. Roman Krzywy, wyd. 2. (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, 2021), 195. (in Polish)
- Voronchuk, Iryna. *Naseleння Volyni v XVI – pershii polovyni XVII st.: rodyna, domohospodarstvo, demohrafichni chynnyky* (Kyiv, 2012), 712. (in Ukrainian)
- Zaremba Cielecki, Artur Karol. *Monografia rodziny Zarembów na Cielczy Cieleckich* (Kraków: 1930), 14. (in Polish)